
супроводжується красивими церемоніями, на думку їх організаторів, повинно викликати інтерес молоді до виборчої системи і подолати ту байдужість, яка спостерігається в ряді західних країн.

Сама робота виборчих органів учнівського самоврядування організована подібно до діяльності "парламенту" чи "конгресу". На засіданнях учасники влаштуовують дебати з питань шкільного життя, роблять запити відповідальним особам, виносять резолюції. Робота учнівського самоврядування зосереджена на організації позакласної роботи (спортивних змагань, гуртків, учнівських вечорів), виданні шкільних газет і контролю за порядком у школі. Чергові учні допомагають учителям слідкувати за порядком під час перерв, в їдальнях, на шкільних майданчиках, у бібліотеках тощо. І хоч у діяльності самоврядних шкільних організацій є чимало формалізму, відвертої показухи, й тут вітчизняній школі є чому повчитись, оскільки сьогодні в масовій загальноосвітній школі України проблема учнівського самоврядування вимагає переосмислення і нагального вирішення.

На основі порівняльного аналізу сучасного стану української та західноєвропейської школи можна констатувати, що не завжди реформування вітчизняної освіти йде відповідно до найновіших світових тенденцій. Навіть західноєвропейський вектор його спрямування не дає потрібних результатів у досягненні належної якості освіти. Насамперед, необхідно повернутись до традицій вітчизняної школи, максимально культивуючи те, що робило її провідною в Європі. Запозичення ж елементів діяльності західноєвропейської школи має бути критичним і запроваджуватись у масовому порядку лише після експериментальної перевірки та адаптації до існуючих реалій в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блонський П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения. В двух томах. Т. 2. — М.: Педагогика, 1979. — С. 179.
2. Вульфсон Б.Л., Малькова З.А. Сравнительная педагогика. — М., 1996. — С. 51.
3. Джурицкий А.Н. Реформы зарубежной школы. Надежды и действительность. — М., 1989. — С. 78.
4. Положение детей в мире. 1998. Unicef. Детский фонд ООН. — К., 1998.
5. Саймон Б. Общество и образование. — М., 1989.

Галина ГРУЦЬ (ЗМІСТ)

СОФІЯ РУСОВА В КОНТЕКСТІ ПРОСВІТИТЕЛЬСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На просвітительському русі українського народу відбилася надзвичайна драматичність його історичного буття. Суть, роль і визначальні етапи еволюції просвітительського руху і досі залишаються науково не досягнутою сферою об'єктивного вивчення в Україні. Як феномен, українське просвітництво, згодом український просвітительський рух, по суті, не досліджувався українськими вченими. Однак, на початку ХХ століття, головним чином, у 20-ті роки — в період українського відродження — вчені намагалися розглянути в історичній перспективі формування українського просвітительського руху як органічної складової національної культури. Відповідна наукова база була підготовлена попередниками. Це праця М.Костомарова "Дві руські народності", опублікована 1861 року на сторінках "Основи", це і "Світогляд українського народу" (1876 р.) І.Нечуя-Левицького, це фундаментальне дослідження М.Грушевського — десятитомна "Історія України-Руси" (1848-1937 рр.), його ж "Ілюстрована історія України" (1912 р.), "Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVIII віці" (1912 р.), це і праця Івана Огієнка "Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу" (1918 р.). Крім цих ґрунтовних досліджень історико-культурних явищ і процесів в Україні з'явилося на початку ХХ століття багато різних статей, які тою чи іншою мірою заглиблення у науковий аналіз висвітлювали важливі аспекти історії української культури загалом і національного просвітительського руху зокрема. Так, провідні культурні діячі, такі як П.Куліш, М.Драгоманов, І.Франко, Леся Українка, М.Павлик, С.Подолінський, С.Русова та інші намагалися ввести українську культуру в систему західноєвропейської культури, активізувати інтеграцію національних традицій і європейських культурних новацій. А для цього знадобився саме просвітительський механізм як для захисту, збереження і розвитку

національної освіти, культури, так і для екстраполяції культурних надбань українського народу в світову скарбницю.

С.Русова була просвітителем, — "носієм освіти і прогресу", оскільки вірила в силу науки, освіти й культури народу, а помічаючи протиріччя суспільного устрою, розуміючи хижацьку сутність російського уряду стосовно українського народу, прагнула незалежності і волі для України. Її прагнення знайшли яскравий вияв у суспільній педагогічній діяльності, і не обмежувались політичними поглядами. С.Русова виступала за право всіх людей на правильний розвиток і добре виховання, на мирне життя і рівноправність, які повинні лягти в основу вільного розвитку кожної нації. У ньому, власне, і полягає феномен українського просвітництва загалом і просвітництва С.Русової зокрема. Ми також вважаємо, що феномен українського просвітництва та його носіїв у кінці XIX на початку XX ст. проявився ще й у тому, що воно розвивалось у руслі європейського культурного прогресу. У книзі "Теорія та історія світової та вітчизняної культури" зазначається: "Відкритість, здатність переймати, пристосовувати, перетворювати й українізувати різноманітні впливи, що їх відчував український народ протягом усіх віків своєї історії, є однією..." з його особливостей і сильних сторін, яка проявляється в просвітницькій діяльності творчої інтелігенції [8, 93].

Головний засіб боротьби із соціальною нерівністю, за краще майбутнє українського народу С.Русова, як і інші просвітителі, бачила у народній освіті та просвіті. Погляди на роль освіти, науки, культури в суспільному прогресі, по суті, є основною ланкою її просвітницької ідеології.

С.Русова вважала національну освіту вирішальним засобом перетворення дійсності. У просвіті людей, у залученні їх до науки, у зміні суті навчання і виховання вона бачила шлях до зміни соціуму. Тому ці ідеї просвітництва послідовно проводила у своїх творах, статтях, діяльності. На таких позиціях стояли усі українські просвітителі кінця XIX початку XX ст. Так, у передмові до публіцистичної книжки "Перед широким світом" Б.Грінченко, аналізуючи стан справ на українській освітянській ниві, писав з великим занепокоєнням: "У нас, українців, це питання має більшу увагу, бо ми залишилися в просвітніх справах позад усіх європейських народів, і в нас справа просвіти є разом і справою національного відродження. Коли ми хочемо чогось досягти як національний організм, мусимо з усієї сили стати до просвітньої роботи" [2, 5]. Тому уся культурницька еліта України активно включалася в національно-просвітницький рух, який виявлявся у різних формах: науково-педагогічній, літературно-публіцистичній, громадсько-політичній, культурно-освітній, мистецькій та ін.

Б.Грінченко, аби довести чи серйозний і довговічний український національний рух, чи досить у ньому сили, аналізує джерела цього руху, зазначаючи: "Усякий національний рух залежить од тієї живої національної сили, яка є в народі і намагається виявити себе, намагається розвиватися, жити і творити життя у своїй уподобі. Сила ця виявляється у всяких формах, а найголовніше в житті політичному й літературному" [2]. Усі вище наведені міркування свідчать, що просвітництво української культурницької еліти, а також С.Русової започаткувалося на ґрунті українського національного відродження на засадах гуманізму і національного альянсу й проявлялося у науковій, педагогічній, літературно-публіцистичній, громадсько-політичній діяльності.

Турбота про долю українського народу, ідея української національної освіти становили зміст і мету всього життя С.Русової, хоч де б вона не перебувала — в Україні, чи у вимушеній еміграції, — і були наріжним каменем її творчої спадщини і громадської діяльності. Отож, в цьому сенсі С.Русова — просвітитель, оскільки належала до культурницької еліти, яка ніколи не стояла осторонь від життєвих проблем свого народу і його інтересам підпорядковувала творчі наукові, духовні надбання.

У процесі формування світогляду С.Русової, на наш погляд, можна виділити декілька етапів. Перший з них припадає на дитинство й знаходить своє органічне продовження та інтенсивне вираження в юнацькі роки. Він характеризується оволодінням основами наукових знань і народних національних чеснот.

Другий етап формування світогляду характеризується виробленням власного ставлення до здобутих знань, існуючих норм і правил поведінки.

Третій етап у вершинному своєму вияві — це етап формування власних поглядів і

переконань всього того, що було сприйнято, засвоєно, стало власним світоглядом, який визначив життєву позицію й поведінку С.Русової.

На підставі вивчених архівних джерел, наукових праць, літературної спадщини С.Русової, ми прийшли до висновку, що на формування світогляду цієї постаті української автентичної педагогіки, літератури, культури вагомий вплив мали три головні чинники.

Перший — це соціальне середовище, з якого вийшла і в якому жила С.Русова, її освіта, студії, інтереси та уподобання, життя серед народу, подорожі рідним краєм та далеким зарубіжжям; літературно-педагогічні, мистецькі, громадсько-політичні зв'язки з прогресивними культурно-освітніми діячами того часу (М.Драгомановим, Є.Чикаленком, І.Степенком, С.Петлюрою, Я.Чепігою та ін.). Національні культурні й народознавчі інспірації названих особистостей, які собою вже творили вогнище української культури, поруч з впливами іншими спричинилися до вироблення глибоких зацікавлень майбутньої просвітительки. Торкалися вони передовсім історичного минулого рідного народу та різних галузей його сучасного життя, витворів творчого духу. Визначалися ж прагненням глибше пізнати народ, щоб у майбутньому стати йому корисною.

Другий — це природа. Глибинне відчуття природи, яку обохнювала і прекрасно розуміла С.Русова, теж мало значний вплив на формування її світогляду як педагога-просвітителя.

Родина Ліндфорсів (дівоче прізвище С.Русової) жила в селі Олешні серед розкішної чернігівської природи. Маєток розкинувся у мальовничому місці. Чарівне довкілля вплинуло на формування смаків і уподобань вразливої емоційної дівчинки. Рідній Олешні, її п'янкій красі вона присвятила чудові сторінки у "Моїх споминах". Бо саме тут витюки, незглибимі джерела С.Русової — мислительки, педагога, добротворця, звідси пішла вона у незвідані світи, опромінена батьковою мудрістю, душевністю, піклуванням, любов'ю і підтримкою. Все це, як і належить, вона пізнала з дитинства. Певне, оцим, здавалося, звичним полям, лукам, яругам і кручам, завдячна усім, що у ній було людського, що виплекало її патріотом, якої не могли переінакшити ні чарівливі краєвиди Швейцарії, ні повиті легендами замки Німеччини, ні вишукані архітектурні споруди Італії. Вони завжди з нею — і рідна Олешня, і невеличка церква у маєтку, збудована у стилі Растреллі, і сільські петляві вулички, і барвінкове роздолля. Враження буття. Те, без чого людина не може бути повноцінна.

Третій — особисте життя просвітительки, повне болю, страждань і трагізму.

Всі названі вище чинники у своєму синтезі, в тій чи іншій мірі, сприяли викристалізуванню світогляду С.Русової, який характеризувався неординарністю, прогресивністю, стійкістю поглядів.

Здійснений нами аналіз наявних матеріалів дає підставу для висновку про те, що формування світогляду й творчої індивідуальності С.Русової не можна розглядати ізольовано від впливу передової західноєвропейської наукової і педагогічної думки, однак і не слід ставити його в повну залежність від неї. Просвітительська діяльність, педагогічні ідеї, творча спадщина її належать до явищ цілком оригінальних, самобутніх, непересічних. Вони включають в себе разом із пройнятими європеїзмом загальноукраїнськими рисами також компонент суто "русівської культури" з її специфічним генетичним кодом (не українка за походженням).

С.Русова — представник своєї епохи. Шлях ідейного розвитку мислительки складний, світогляд — суперечливий, бо таким же суперечливим і складним був цей історичний період. У світогляді С.Русової, її поглядах, освітній діяльності відбита суперечність того соціального джерела, яке живило її творчість. Отож, ідейні переконання просвітительки модифікувались із зміною соціально-політичних обставин життя: від лібералізму і народництва — до реформаторської культурно-освітньої роботи ("апостол Правди і Науки").

Характеризуючи просвітительську ідеологію С.Русової, доцільно проаналізувати її філософські погляди, переконання, які формували основи просвітительства вченої. У зв'язку з цим слід зазначити, що серед української інтелігенції кінця XIX — початку XX ст. простежується три основних напрямки: ліберально-демократичний, соціал-демократичний і націоналістичний. Не можемо погодитись з думкою І.Пінчук [3, 74], яка вважає, що С.Русова належить до ліберально-демократичного напрямку, оскільки мислителька своєю багатогранною діяльністю довела, що просвітителя її рівня неможливо обмежити рамками якогось одного напрямку, коли йде мова про діяльність, пов'язану з інтересами суспільства, народу, Батьківщини. Загалом, всі види діяльності С.Русової були формою, засобами для реалізації

просвітительських ідей. Так, громадську діяльність, активну працю С.Русова розглядала як найбагатіше покликання людини. Поширення освіти забезпечить, на її думку, не тільки національне визволення, але економічний розвиток. Отож, С.Русова перш за все просвітитель.

Що стосується філософських поглядів, то, заперечуючи вульгарний матеріалізм, С.Русова не заперечувала ідеалізму І.Канта, Г.Гегеля, позитивізму Г.Спенсера, "філософію життя" Ф.Ніцше; допитливо шукала свою позицію, критично брала з різних філософських систем те, що здавалося їй найбільш прийнятним, намагалася створити свій світогляд. Непогамовна любов до знань, гостра необхідність по-філософськи обґрунтувати свою концепцію національної освіти, педагогічну систему розширювали коло зацікавлень. Вона глибоко вивчала західноєвропейську філософію, культуру, освіту, літературу. У своїх творах неодноразово цитувала Г.Спенсера, І.Канта, Ренана, Г.Гегеля, Ф.Ніцше, П.Наторпа, В.Вундта, Штаммера, В.Віндельбанда та ін.

Досліджуючи творчу спадщину С.Русової і спираючись на сучасні дослідження творчості мислительки, ми прийшли до висновку, що її цікавили певні аспекти філософії Ф.Ніцше (1844-1900) — німецького філософа, засновника теорії "філософії життя". Мислителька вважала вкрай важливою для формування українського виховного ідеалу проблему сильної особистості, спроможної творити національну культуру. У роботі "Дошкільне виховання" педагог писала: "Ніцше це дуже гарно висловив, і його слова можуть стати певною радою в справі сучасного виховання: "пізнай себе, — каже німецький філософ, — усе, що в собі маєш найкращого, розвивай до високого перфекту (удосконалення); живи задля здійснення твоєї власної правди. Будь, чим сам хочеш, але будь цілком сам по собі" [7, 141-142].

Що ж стосується ніцшеанських традицій у творчості С.Русової, то ми пересвідчилися, що вони не мали тенденційних нашарувань; філософ приваблював мислительку своїм протестом проти будь-яких форм духовного рабства, палкою апологією людини. Просвітителька була переконана, що настав час внести в українську школу ідеали рівності, братерства, любові, а в цьому плані зразком міг стати німецький порядок, жорсткий контроль, чітка статистика, інфраструктура, цілеспрямованість, вольовий натиск, чин. Суттєву користь, на думку мислительки, могли б надати відповідні аспекти німецької філософії, педагогіки, зокрема Ф.Ніцше, Г.Кершенштейнера, хоч далеко не все з їх спадщини несе позитивний вплив. Доцільно з цього приводу навести думку Я.Мельника, який писав: "Однак, очевидно, нерозумно лякати себе небезпекою ніцшеанства тим, хто терпить от надмірної надчутливості..., хто гине од надлишку емоційних поривів... Таким людям і націям, цілком логічно, варто було б здобувати те, чого їм бракує" ("Літературна Україна", № 11, 01.90 р.).

Д-р М.Коновалець у статті "Школа для життя" з цього приводу зазначав: "В теперішніх умовах нашої дійсності лише люди ініціативи, розмаху і незламної енергії можуть вдержатися на поверхні життя і стати хосенними членами нації" [4]. Ми впевнено можемо повторити ці слова сьогодні, які підсилюють далекоглядність і мудрість поглядів С.Русової.

Ми вважаємо, що у цьому контексті необхідно також відзначити інтелектуальну незалежність С.Русової у специфічній атмосфері кінця XIX — початку XX ст. Звичайно, просвітителька не була байдужа до суспільних захоплень своєї доби, деякими особливо переймалася, однак зберігала критицизм, який боронив її від абсолютизації універсальних філософських теорій, модних політичних доктрин чи минутих форм боротьби. І що характерно, на нашу думку, — її зовсім не торкнулися ірраціоналізм і містицизм, так звана "нова релігійна свідомість", що справили глибокий вплив на частину української інтелігенції. Для С.Русової була характерною не ідеологічна свідомість, якої вона не визнавала об'єктивним суддею реальності, а якраз свідомість культурна, а ще більше етична. Очевидно, це зумовлено не лише її особистими рисами, а й традиціями української ментальності: зорієнтованість української психіки на індивідуальне, а не гуртове, захищали від абсолютизації ідеологій.

Усі вище наведені міркування приводять нас у площину ґрунтовного розуміння вибору С.Русової, яка в умовах бездержавності та духовного уярмлення мусила насамперед бути просвітителем. Вона своїм власним прикладом агітувала людей різних національностей згуртовано боротися за своє національне і соціальне визволення.

Однак, для нас значимим є те, що в її працях переважають прогресивні тенденції і наукові ідеї, які сформувалися під впливом традицій української філософської думки та її головних

представників: Г.Сковороди, М.Максимовича, Т.Шевченка, М.Костомарова, М.Драгоманова, М.Грушевського та ін.

У цьому аспекті важливим є нарис С.Русової, приурочений до 100-ї річниці від дня смерті видатного українського поета-філософа Г.Сковороди "Странник Григорій Саввич Сковорода: Біографічний очерк" (Харків, 1894, 32 с.). У ньому переважає не фіксування відомих фактів з біографії мандрівного філософа, а спроба вичленити з написаного мислителем моральне ядро. На особливу увагу заслуговує висновок даного есею: "Він залишив по собі вічну і добру пам'ять як навчитель життя; він і словом, і прикладом навчав людей любити передусім Бога, вчитися, аби пізнати істину, приборкувати свої почуття, очищати душу від дурних бажань, задовольнятися найменшим і бачити найбільше щастя у виконанні заповіді любові" [4, 10]. Пишучи так, С.Русова з'ясувала для себе морально-етичні засади, які були визначальними і в її діяльності.

С.Русова глибоко усвідомила, що важко переоцінити роль "сковородинського типу інтелігентності як моральної настанови у подальшій історії української культури" [1, 102] та фактора самозбереження нації. Сковородинська філософія, "залишилась жити, віднайшовши втілення у духовній настанові до самозаглиблення, самопізнання, шляхетного індивідуалізму, прагненні до суверенності внутрішнього життя, що зберігається впродовж всього ХІХ ст. як ознака позиції багатьох представників найрізноманітніших верств українського суспільства. Саме життєвість цих рис забезпечила можливість українському народу за тяжких умов соціального і національного гноблення під владою іноземних держав зберегти свою національну самототожність" [1, 102-103].

Естетизація С.Русовою особистості та філософського вчення Г.Сковороди закономірна з точки зору вироблення засадничих механізмів просвітительської ідеології. У діяльності мислительки прослідковується вибірковість, циклічність освоєння національної традиції, яка згодом виявлялась у поцінуванні життєвої філософії П.Куліша, Т.Шевченка, М.Драгоманова, О.Русова.

Саме тому не випадковою, на нашу думку, є глибинна внутрішня спорідненість світовідчуження С.Русової з життєвою філософією Т.Шевченка. Близькість світогляду виразно виявляється у загостреному почутті любові до України, у жертвованні рідному народу, у апостольській місії інтелектуальної еліти. Доречно зауважити, що С.Русова у своїх творах часто цитувала Т.Шевченка, зверталася до його спадщини, як до невичерпного джерела мудрості, далекоглядності, прозорливості, оскільки була переконана у словах Кобзаря: "Раз добром налите серце, ввік не охолоне". Саме ці слова викарбувані на її могилі та на могилі її чоловіка О.Русова.

До кінця життя залишилась С.Русова "вірною заповітам Драгоманова". У статті "Пам'яті М.П.Драгоманова" (1905) та в окремій публікації "М.П.Драгоманов, його життя і твори" (1918) викладаючи життєві та творчі етапи М.Драгоманова й екстраполюючи його погляди на предмет власного аналізу, загострювала увагу на наступних словах мислителя: "Яку б силу виявило слов'янство, якби серед нього запанувала федеральна демократія згідно з заповідями Костомарова й Шевченка, а не сучасна германізація, русифікація, полонізація" [5, 31]. Це переконливо свідчить, що С.Русова вслід за М.Драгомановим ідею прогресу як результату історичного перебігу подій і як його внутрішньої сутності вважала наріжною в українському культурному розвитку. С.Русову, як і М.Драгоманова, також приваблював увесь соціальний світ людини. Саме цим пояснюється її прагнення створити національну освіту в Україні, "...виховати свідомих громадян, які в усякому суспільстві свідомо б ставилися до своїх суспільних обов'язків і чесно їх виконували" [6, 162].

Ми переконані, що сила педагогічного методу С.Русової у тому, що вчена і просвітителька уміла бачити загальне і конкретне, індивідуальне і суспільне в їх тісному взаємозв'язку, у їх єдності. Вона використовувала усі можливі шляхи та засоби для поширення освіти серед народу, намагаючись через російські видавництва, російські школи "...здіймати полуду з очей, будити свідомість взагалі" [8], а, отже, і самосвідомість кожного народу, кожної нації, не хтувала і російською мовою задля популяризації науки, відкриття українських шкіл, вибираючи такі теми, які б загострювали патріотизм народу і мали позитивний вплив. Через цей компроміс С.Русову критикували О.Пчілка, Б.Грінченко, звинувачуючи її у москвофільстві,

у зраді українській ідеї через "...зносини з російською інтелігенцією" [232, 98]. У цьому ж звинувачували М.Драгоманова.

Сучасні науковці, досліджуючи спадщину С.Русової стверджують, що вона займала критиканську позицію стосовно Х.Алчевської, яка широко проводила просвітительську роботу у Харкові російською мовою, мовляв: чим Русова відрізняється від Алчевської. Відповідь знаходимо у творах мислительки. Вона згадувала у "Моїх споминах": "Незалежна й заможна, вона мала б у свою школу на селі ввести багато українського" [8, 93], проте, "...коли молодий Грінченко почав учителювати в її селянській школі, повний довір'я до такої славетної громадської діячки й педагога" [8, 93], читав дітям української книжки, розмовляв з ними українською мовою, — то за це його було звільнено Х.Алчевською.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що С.Русова використовувала будь-які можливості для впровадження в життя національної ідеї, в той час як Х.Алчевська цією ідеєю нехтувала.

Продовжуючи розгляд впливу М.Драгоманова на просвітительський світогляд С.Русової, слід наголосити, що вона також намагалася розвивати тільки ті національні традиції, які не стояли на перешкоді прогресивного розвитку. Свій ідеал, вслід за М.Драгомановим, С.Русова вбачала у добровільному об'єднанні гармонійно розвинутих особистостей, визнавала примат загальнолюдських культурних цінностей і національних особливостей у формуванні мети виховання.

У дев'яностих роках подружжя Русових проживало у Петербурзі, де була організована українська Громада. Вони активно працювали у петербурзькій громаді і так званому Добродійному видавничому товаристві, яке займалось виданням популярних книжок українською мовою. У "Моїх споминах" С.Русова писала: "...Є.Чикаленко видає свої "Господарські поради" і т.ін. Також і я написала про французьких виноградарів. Це саме Товариство видало мої два підручники — "Початкову географію" і "Буквар". Ще сміливішим виступом Товариства було видання повного "Кобзаря" Шевченка... Взагалі, в Петербурзькій громаді були люди, широ віддані українській ідеї і з широким світоглядом, такі, як Стебницький, Лотоцький, Забіла й ін." [8, 113], які теж мали певний вплив на формування світогляду С.Русової та її просвітительської ідеології.

Однак, на нашу думку, С.Русова вибудовує власну, глибоко моральну філософську концепцію життя, трансформуючи набутий досвід. Об'єднуючим центром її служить ідея шідної праці та рідної землі для сучасників і нащадків, через яку і здійснюється зв'язок поколінь і набуває певного сенсу життя окремої людини. Світосприймання С.Русової має яскраво виражене національне забарвлення і ґрунтується на загальносвітовому гуманістичному надбанні. Отож, мислителька створила власне русівський світогляд, свій інтелектуально-культурний орієнтир, який не давав їй схибити, втратити почуття патріотизму, етики та естетики. На прикладі С.Русової ми прослідкували етапи становлення її світогляду (зазначені вище) через самоусвідомлення, гідність, самовираження, самооцінку, взаємозв'язок з середовищем, пріоритетність загальнолюдських вартостей, участь у процесі творення, генетичну пам'ять у вимірах простору і часу.

Таким чином, за своїм суспільно-політичними та філософськими переконаннями С.Русова належить до просвітителів. Вона стояла на позиціях демократизації освіти українців, широкого поширення знань серед народу. Освіту розглядала як засіб соціального прогресу і національного визволення. С.Русова скеровувала свої зусилля на виховання творчої та гуманної особистості, а також на аналіз таких феноменів буття, як емоційне начало, емоційне зусилля, рефлексія, чутливість, самоконтроль, що культивують людинолюбство, потребу, самоаналіз, самозагальнення, самоосмислення, саморозуміння, самооцінку, самовизначення, саморозвиток, самопізнання, світоглядні позиції. Адже тільки через ряд цих складників людина може самовизначитися і осмислити свою необхідність родині, народові, землі, Всесвітові. З другого боку, просвітительська мудрість С.Русової у даному контексті — це причетність до культурного досвіду народу і вираження його через власну свідомість, через власні світоглядні переконання.

Підсумовуючи вище наведені міркування, слід зазначити, що С.Русова розуміла, що без філософських основ просвітительство не може стати на фундаментальну наукову базу, тому мислителька тісно пов'язувала філософську теорію пізнання з просвітительською діяльністю, з життям. Це положення свідчить про нерозривну єдність філософських поглядів і теоретичних просвітительських положень. Основні принципи ґносеології С.Русової знайшли своє

відображення у її просвітительстві, її культурно-освітній, літературно-публіцистичній, науково-педагогічній, громадсько-політичній діяльності як специфічних формах пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. — К.: Наукова думка, 1996. — С.102-103.
2. Гринченко Б.Д. На беспросветном пути. Об украинской школе. — К., 1906. — 2-е изд. — С. 101.
3. Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С.Русової (1856-1940): Дис. ... канд. пед. наук. — К., 1994. — 201 с.
4. Русова С. Страннік Григорій Саввич Сковорода. Біографічний очерк. — Харків, 1894. — 32 с.
5. Русова С. М.П. Драгоманов, його життя й твори. — К., 1918. — 45 с.
6. Русова С. Суспільні питання виховання // Життя і знання. — 1929. — С. 161-163.
7. Русова С. Вибрані твори. — К.: Освіта, 1996. — 304 с.
8. Русова С. Мої спомини. — К.: Україна-Віта, 1996. — 210 с.
9. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. — Львів, 1990. — С. 93.

Микола ПАНТЮК (ЗМІСТ)

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У МОЛОДІ В ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ТОВАРИСТВ “СОКІЛ”, “СІЧ”

Громадянське та патріотичне виховання займає важливе місце у виховній діяльності юнацьких та молодіжних товариств і об'єднань “Сокіл”, “Січ”, що були засновані в кінці ХІХ - на початку ХХ століття.

Уся культурно-просвітницька, тіловиховна робота цих товариств була побудована так, щоби виховати здорову тілом і духом людину, яка була б готова до боротьби за визволення свого народу з неволі, тобто патріота. Як відомо, українці Галичини, Буковини, Закарпаття знаходились під окупаційними режимами Австрії, Польщі, Румунії, Угорщини. Тому прагнення до визволення з-під ярма цих держав було об'єктивною умовою для патріотичного виховання молоді в названих організаціях і товариствах.

Гаслами для сокільського виховника служили ідеї Індржіха Фігнера, який казав: “Хай нас зв'язує в міцну родину любов до Батьківщини, любов до нашої справи. Будьмо ж товариством згідним, щоби нас не роз'єднували ні погляди політичні, ані релігійні... Заможний хай буде братом того, кому доля менше судила. Хто працює для добра Батьківщини розумово, хай буде ширим побратимом тому, в кого долоні вкриті мозолями від чесної праці...” [1]. Так сокільські виховники, опираючись на високі ідеали, плекали у душах своїх вихованців почуття любові, добра, справедливості, рівності, братерства, жертвовності.

У визвольній боротьбі поневоленої нації вирішальне значення мають чотири чинники, а саме: “1 — моральні прикмети нації, 2 — фізична сила та витривалість нації в боротьбі, 3 — непохитність волі до боротьби та 4 — ясно окреслений національний ідеал” [2].

Незламне прагнення сокільства до вищих ідеалів відображене у десятих заповідях Сокола-Батька. Ці заповіді були основними орієнтирами у вихованні та самовихованні для кожного сокільського виховника, сокола чи сокілки.

Перша заповідь: “Сокіл – це символ Свободи”. Існує духовне та фізичне рабство-поневолення. Ніяка зовнішня сила не може зробити раба вільним, окрім нього самого. Поки раб не позбавиться своєї рабської психіки, поки не підніметься на вищий щабель фізичної і духовної культури, поки не виховає у собі прагнення невпинно боротися за свою свободу, доти всі зовнішні намагання будуть марними.

Друга заповідь: “Сокіл намагається виховати здорове тілом і духом молоде покоління української нації”. Основоположник сокільства М.Тирш вважав, що ознакою зруйнованого й хворого суспільства є розбещений егоїзм і брехня. Поневолена нація не тому поневолена, що така її доля, а тому, що вона не має в собі здорового і міцного ядра, біля якого згуртувались би її кращі сили. Лише здорова нація здатна до оборони та здобуття своєї незалежності. Сокільство прагнуло виховати нове здорове покоління для служби власній нації.